

Ekonomia

Zależność gospodarki Ukrainy od stanu relacji energetycznych z Federacją Rosyjską

Tomasz Motowidlak

Zależność gospodarki Ukrainy od stanu relacji energetycznych z Federacją Rosyjską

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Ekonomia

Zależność gospodarki Ukrainy od stanu relacji energetycznych z Federacją Rosyjską

Tomasz Motowidlak

Tomasz Motowidlak – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Instytut Gospodarki Międzynarodowej, Katedra Biznesu i Handlu Międzynarodowego
90-255 Łódź, ul. POW 3/5

RECENZENT

Andrzej Szablewski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Beata Koźniewska

REDAKCJA

Mateusz Malicki

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

Michał Olewnik

PROJEKT OKŁADKI

AGENT PR

Michał Olewnik

© Copyright by Tomasz Motowidlak, Łódź–Kraków 2021
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź–Kraków 2021
© Copyright for this edition by AGENT PR, Łódź–Kraków 2021

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10040.20.0.M

Ark. wyd. 11,0, ark. druk. 10,875

ISBN 978-83-8220-409-4

e-ISBN 978-83-8220-410-0

ISBN AGENT PR 978-83-64462-65-8

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wstęp	11
1. Energetyczne uwarunkowania funkcjonowania gospodarki Ukrainy	15
1.1. Istota i znaczenie współzależności w stosunkach międzynarodowych	15
1.2. Przyczyny wrażliwości gospodarki Ukrainy na energetyczny nacisk Federacji Rosyjskiej	24
1.2.1. Produkt krajowy brutto Ukrainy i jego główne determinanty	25
1.2.2. Bilans płatniczy Ukrainy i jego zasadnicze elementy	32
1.2.3. Kształtowanie się budżetu Ukrainy	34
1.2.4. Stan zadłużenia Ukrainy	35
1.3. Rola sektora energetycznego w gospodarce Ukrainy	37
1.3.1. Sektorowa struktura wartości dodanej brutto na Ukrainie	38
1.3.2. Energochłonność gospodarki Ukrainy	40
1.3.3. Wytwarzanie i import energii na Ukrainie	42
1.3.4. Paliwowa struktura podaży energii na Ukrainie	48
1.4. Główne wewnętrzne problemy energetyki Ukrainy	50
1.4.1. Oligarchizacja sektora energetycznego	50
1.4.2. Ułomności funkcjonowania rynków gazu i energii elektrycznej	54
1.4.3. Niska dynamika wzrostu krajowego wydobycia gazu	56
2. Instrumenty energetycznego oddziaływania Federacji Rosyjskiej na gospodarkę Ukrainy	59
2.1. Rola polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej w kształtowaniu relacji zewnętrznych	59
2.2. Powodowanie sytuacji kryzysowych w energetyce i gospodarce Ukrainy	62
2.2.1. Wywoływanie kryzysów gazowych	62
2.2.2. Możliwość kreowania niedoborów paliw płynnych	66
2.2.3. Wykorzystywanie zależności Ukrainy od dostaw antrycytu i koksu	71
2.2.4. Możliwość wpływania na funkcjonowanie energetyki jądrowej	72
2.2.5. Cyberataki na systemy energetyczne	73
2.3. Utrwalanie zależności Ukrainy od dostaw surowców energetycznych i paliw z Federacji Rosyjskiej	74
2.3.1. Utrudnianie realizacji dostaw gazu ze źródeł alternatywnych	74
2.3.2. Ograniczanie produkcji paliw płynnych na Ukrainie	76
2.3.3. Próby przejścia kontroli nad ukraińskim gazowym systemem przesyłowym	79
2.4. Ograniczanie roli Ukrainy jako państwa tranzytowego gazu	80
2.4.1. Znaczenie dochodów z tytułu tranzytu rosyjskiego gazu dla ukraińskiej gospodarki	80
2.4.2. Znaczenie ukraińskiego GTS w przesyśle rosyjskiego gazu	84
2.4.3. Budowa alternatywnych tras przesyłu gazu	86

2.5. Sprzyjanie destabilizacji funkcjonowania energetyki i gospodarki Ukrainy	91
2.5.1. Federacja Rosyjska wobec ukraińskich reform energetyki i gospodarki	91
2.5.2. Główne kierunki wykorzystywania ukraińskich struktur oligarchicznych	93
2.5.3. Działania na rzecz osłabienia bezpieczeństwa energetycznego Ukrainy	99

3. Ukraińskie działania na rzecz ograniczania zakresu i skutków stosowania instrumentów energetycznego nacisku przez Federację Rosyjską

103

3.1. Istota i zasadnicze kategorie działań	103
3.2. Działania o charakterze krajowym	106
3.2.1. Główne kierunki reformowania sektora energetycznego	106
3.2.2. Dążenie do wzrostu krajowego wydobycia gazu	114
3.2.3. Ograniczenie zapotrzebowania na węgiel grup antracytowych	120
3.2.4. Rozwój odnawialnych źródeł energii	120
3.2.5. Poprawa efektywności energetycznej	123
3.3. Działania o charakterze krajowo-międzynarodowym	125
3.3.1. Zastąpienie importu gazu z Federacji Rosyjskiej	125
3.3.2. Ograniczenie dostaw paliwa jądrowego z Federacji Rosyjskiej	129
3.3.3. Integracja systemu elektroenergetycznego z systemem europejskim	130
3.3.4. Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej kraju	132
3.4. Działania w wymiarze międzynarodowym	137
3.4.1. Zabieganie o wsparcie państw oraz organizacji i instytucji międzynarodowych	137
3.4.2. Działania na rzecz utrzymania statusu państwa tranzytowego	141
3.4.3. Ujawnianie niezgodnych z prawem praktyk Gazpromu	147
3.4.4. Korzystanie z orzecznictwa międzynarodowych organów arbitrażowych	151
Podsumowanie i wnioski	154
Bibliografia	157
Spis tabel	171
Spis rysunków	173

Wykaz skrótów

AMCU	Komitet Antymonopolowy Ukrainy (Antimonopoly Committee of Ukraine)
ARA	Porty Amsterdam, Rotterdam, Antwerpia
ATSOI	System elektroenergetyczny Irlandii (Assotiation of Transmission System Operators)
BALTSO	System elektroenergetyczny państw bałtyckich (Baltic Transmission System Operators)
BS	Gazociąg Błękitny Potok (Blue Stream)
CAATSA	Ustawa o przeciwdziałaniu adwersarzom Ameryki poprzez ustawę o sankcjach (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act)
CDEGU	Koncepcja rozwoju wydobycia sektora gazu ziemnego Ukrainy (Concept of developing the extraction of the natural gas sector of Ukraine)
DTEK	Ukraińska spółka energetyczna należąca do R. Achmetowa (Donbasskaya Toplivno-Energeticheskaya Kompaniya)
EBI	Europejski Bank Inwestycyjny
EBOR	Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju
EC	Wspólnota Energetyczna (Energy Community)
ECT	Traktat Karty Energetycznej (Energy Charter Treaty)
ENTSO-E	Europejski system elektroenergetyczny (European Network of Transmission System Operators for Electricity)
ESCO	Przedsiębiorstwo usług energetycznych (Energy Service Company)
ESU	Strategia energetyczna Ukrainy do 2035 r. (Energy Strategy of Ukraine until 2035)
FDI	Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (Foreign Direct Investment)
FR	Federacja Rosyjska
GDP	Produkt Krajowy Brutto (Gros Domestic Product)
GED	Zadłużenie zewnętrzne (Gross External Debt)
GHG	Gazy cieplarniane (Greenhouse Gases)
GIPL	Połączenie gazowe Polski z Litwą (Gas Interconnection Poland-Lithuania)
GTS	Gazowy system przesyłowy Ukrainy (Gas Transmission System Operator of Ukraine)
GVA	Wartość dodana brutto (Gross Value Added)

HAD	Scenariusz wysokiego popytu państw azjatyckich na LNG (High Asian LNG Demand)
ICSID	Międzynarodowe Centrum Rozstrzygania Sporów Inwestycyjnych (International Centre for Settlement of Investment Disputes)
IEA	Międzynarodowa Agencja Energetyczna (International Energy Agency)
IMF	Międzynarodowy Fundusz Walutowy (International Monetary Fund)
IPS/UPS	System elektroenergetyczny byłego ZSRR (Integrated Power System/Unified Power System)
LAD	Scenariusz niskiego popytu państw azjatyckich na LNG (Low Asian LNG Demand)
LNG	Gaz ziemny w ciekłym stanie skupienia (Liquefied Natural Gas)
LPG	Płynny gaz ropopochodny (Liquefied Petroleum Gas)
Mtoe	Milion ton oleju ekwiwalentnego (Million Tonnes of Oil Equivalent)
NATO	Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organization)
NBU	Narodowy Bank Ukrainy (National Bank of Ukraine)
NEA	Agencja Energii Nuklearnej (Nuclear Energy Agency)
NEURC	Organ regulacji energetyki Ukrainy (National Energy and Utilities Regulatory Commission)
NORDEL	Północny system elektroenergetyczny (Nordic Electricity System)
NSI East Gas	Korytarz gazowy północ-południe (North-South Gas Interconnections in Central Eastern Europe)
NS I	Gazociąg Północny I (Nord Stream I)
NS II	Gazociąg Północny II (Nord Stream II)
OGTS	Operator GTS
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OPAL	Gazociąg będący przedłużeniem NSI (Ostsee Pipe Anbindungs-Leitung)
OPMG	Operator Podziemnych Magazynów Gazu
OR	Operator Rynku
ORDLO	Okupowane przez separatystów rosyjskich tereny regionów Doniecka i Ługańska
OSD	Operator Systemu Dystrybucyjnego
OSP	Operator Systemu Przesyłowego
OZE	Odnawialne źródła energii
PEESA	Ustawa o ochronie bezpieczeństwa energetycznego Europy (Protecting Europe's Energy Security Act)
PSO	Mechanizm specjalnych zobowiązań (Public Service Obligation)
PWU	Sieć alternatywnych gazociągów omijających Ukrainę (Pipelines without Ukraine)
RDN	Rynek dnia następnego
RGK	Regionalna Kompania Gazowa, spółka D. Firtasza
RUE	Spółka RosUkrEnergo, pośrednicząca w handlu gazem
RWPG	Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej

SAEF	Państwowa Agencja ds. Efektywności Energetycznej i Oszczędzania Energii Ukrainy (State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine)
SCC	Instytut Arbitrażowy Izby Handlowej w Sztokholmie (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce)
SSDU	Strategia zrównoważonego rozwoju „Ukraina 2020” (Strategy for Sustainable Development „Ukraine – 2020”)
SSSU	Państwowa Służba Statystyki Ukrainy (State Statistics Service of Ukraine)
TFC	Końcowa konsumpcja energii pierwotnej (Total Final Consumption)
TPA	Zasada dostępu strony trzeciej (Third Party Access)
TPES	Globalna podaż energii pierwotnej (Total Primary Energy Supply)
TS	Gazociąg Turecki (Turkish Stream)
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości UE
TWEL	Rosyjski producent paliwa jądrowego
TWh	Terawatogodzina energii elektrycznej
UKTSOA	System elektroenergetyczny Wielkiej Brytanii (United Kingdom Transmission System Operators Association)
UCTE	Unia Koordynująca Przesyłanie Energii Elektrycznej (Union for the Coordination of Electricity Transmission)
UAH	Hrywna ukraińska
UHW	Spółka Ukrhazwydobycia
UE	Unia Europejska
UESU	Zjednoczony System Elektroenergetyczny Ukrainy (United Energy System of Ukraine)
UOKiK	Urząd Ochrony Konsumentów i Konkurencji
USAID	Amerykańska Agencja ds. Rozwoju Międzynarodowego (United States Agency for International Development)
USD	Dolar amerykański
WNP	Wspólnota Niepodległych Państw
WTO	Światowa Organizacja Handlu (World Trade Organization)

Wstęp

Dla Ukrainy kwestie energetyczne są szczególnie istotną determinantą funkcjonowania gospodarki, w zasadniczy sposób wyznaczającą poziom życia społeczeństwa oraz pozycję polityczną kraju. Pozostaje on bowiem nie tylko jednym z największych w Europie producentów węglowodorów i energii, ale także strategicznym podmiotem w zakresie jej tranzytu. Atuty te tracą jednak dużą część swojej wartości wobec gospodarczych i politycznych następstw długoletniej przynależności państwowej do ZSRR.

Energetyka Ukrainy oparta jest nadal na funkcjonowaniu dużych państwowych przedsiębiorstw¹, w większości nieefektywnych. Wiele sprywatyzowanych przedsiębiorstw korzysta z pozycji monopolistycznej na rynku, nieuczciwych przywilejów i uprawia praktyki korupcyjne. Niska efektywność administracji państwowej, w tym sądownictwa, sprawia, że znaczna część firm energetycznych funkcjonuje w „szarej strefie”. Niewłaściwe zarządzanie przedsiębiorstwami państwowymi, w tym spółkami energetycznymi, przestarzałe technologie wytwarzania i konsumpcji energii oraz jej marnotrawstwo spowodowały, że Ukraina pozostaje państwem, z jedną z najbardziej energochłonnych gospodarek na świecie, zużywając trzykrotnie więcej energii na wytworzenie jednostki produktu krajowego brutto (GDP) w porównaniu do średniego poziomu zużycia państw OECD.

Szczególnym i niezwykle istotnym czynnikiem, negatywnie oddziałującym na energetykę i gospodarkę Ukrainy, jest ich duża i wieloaspektowa zależność od Federacji Rosyjskiej (FR). Przez wiele lat dostawy surowców energetycznych (głównie gazu ziemnego) i energii z FR były podstawą gospodarczego przetrwania Ukrainy. Większość ukraińskich domów jest ogrzewana gazem, a przemysł metalurgiczny i inne branże eksportowe są prawie całkowicie uzależnione od tego surowca. Nagłe przerwanie jego dostaw lub zaostrożenie polityki cenowej zrujnowałoby ukraiński przemysł i całą gospodarkę.

Zależności w sferze energetycznej od FR, mimo ich osłabienia w ostatnich latach w wyniku wysiłków Ukrainy, nadal w dużym stopniu determinują zaspakajanie wielu potrzeb energetycznych kraju. Co więcej, FR wykorzystuje te zależności do wywierania ukierunkowanego wpływu na energetykę i gospodarkę Ukrainy,

¹ Małe i średnie przedsiębiorstwa wytwarzają 15% PKB Ukrainy (podczas gdy np. 40% w Polsce, a we Francji 70%) i tylko 3% z nich jest zorientowanych na eksport.

dążąc do utrzymania jej w zakresie swoich wpływów. Wywieranie tego wpływu jest kluczowym elementem świadomej, sformułowanej po rozpadzie ZSRR, strategii FR, której realizacji służy stosowanie szerokiego instrumentarium energetycznego nacisku. Dla Ukrainy stosowanie tego instrumentarium staje się bodźcem do aktywności, zmierzającej do zmniejszenia jego uciążliwości gospodarczej. Wzajemne oddziaływania tego typu są zasadniczą płaszczyzną kształtowania relacji energetycznych między oboma państwami w ciągu ostatnich 30 lat, przy czym ich skutki niejednokrotnie wykraczały poza bilateralny charakter tych relacji.

W kontekście wspomnianych problemów i zależności rysuje się główny oraz pomocniczy cel książki. Celem głównym jest identyfikacja wiodących instrumentów energetycznego nacisku FR na gospodarkę Ukrainy oraz wskazanie najbardziej istotnych działań, podejmowanych przez Ukrainę, mających na celu ograniczenie zakresu i skutków stosowania tych instrumentów. Cel pomocniczy zakłada określenie wpływu relacji energetycznych między oboma państwami, kształtujących się w wyniku wzajemnych interakcji, na gospodarkę Ukrainy. Realizacji tych celów została podporządkowana struktura pracy, która obejmuje trzy kluczowe rozdziały.

Badania, przeprowadzone w ramach rozdziału pierwszego, służą rozpoznaniu głównych energetycznych uwarunkowań funkcjonowania gospodarki Ukrainy. Jego treść dotyczy wpływu czynników energetycznych na kluczowe parametry jej efektywności, tj. produkt krajowy brutto, bilans handlowy, budżet oraz skalę zadłużenia. Same tylko opłaty z tytułu świadczenia usług tranzytu rosyjskiego gazu kształtują bowiem w istotnym stopniu te parametry. Rozpoznanie tych uwarunkowań obejmuje także rolę energetyki Ukrainy w kształtowaniu się tych parametrów oraz identyfikację podstawowych problemów jej funkcjonowania. Wyniki przeprowadzonych badań są istotne z punktu widzenia celu pomocniczego książki, ponieważ pozwalają na określenie wrażliwości gospodarki Ukrainy na czynniki energetyczne.

Rozdział drugi został poświęcony wskazaniu głównych kierunków, zakresów i zasadniczych gospodarczych i politycznych skutków stosowania przez FR instrumentów energetycznego nacisku wobec Ukrainy, których długoterminowym celem jest skłonienie jej do uznania interesów gospodarczych i politycznych FR. Odwołano się do genezy stosowania tych instrumentów oraz wyodrębniono kluczowe ich kategorie. Stosując kryterium strategicznego celu, do którego dąży FR, wyróżniono instrumenty obliczone na powodowanie sytuacji kryzysowych w energetyce i gospodarce Ukrainy, na utrwalanie zależności tego kraju od dostaw surowców energetycznych i paliw z FR, na ograniczanie roli Ukrainy jako państwa tranzytowego rosyjskiego gazu oraz na destabilizację funkcjonowania energetyki i gospodarki Ukrainy.

W rozdziale trzecim dokonano identyfikacji działań, za pomocą których Ukraina dąży do ograniczenia zakresu i skutków stosowania przez FR instrumentów energetycznego nacisku. Ich używanie służy bowiem co najmniej utrzymaniu

zależności Ukrainy od importu surowców energetycznych i energii z FR, a nadużywanie przez FR swojej dominującej pozycji we wzajemnych relacjach energetycznych szkodzi gospodarce Ukrainy i jej pozycji politycznej. W 30-letnim okresie stosowania tych instrumentów, Ukraina wypracowała zestaw działań, z których część pozwoliła na zmniejszenie asymetrii w tych relacjach. Zestaw ten obejmuje zarówno działania o charakterze krajowym (np. dążenie do wzrostu krajowego wydobycia gazu), krajowo-międzynarodowym (np. integracja krajowego systemu elektroenergetycznego z systemem europejskim), jak i międzynarodowym (np. zabieganie o wsparcie państw, organizacji i instytucji międzynarodowych).

1. Energetyczne uwarunkowania funkcjonowania gospodarki Ukrainy

1.1. Istota i znaczenie współzależności w stosunkach międzynarodowych

Żaden podmiot, zjawisko czy proces stosunków międzynarodowych nie jest całkowicie niezależny od innych. Każdy z nich, w większym lub mniejszym stopniu, jest zależny od pozostałych. Wszyscy uczestnicy stosunków międzynarodowych są więc w różnym stopniu współzależni, przy czym stopnie ich zależności wzajemnych są zróżnicowane i przejawiają się jako wysokie i rosnące lub jako niskie i obniżające się. W sensie rzeczowym koncentrują się one wokół najważniejszych interesów podmiotów stosunków międzynarodowych w danym czasie i okolicznościach oraz wykorzystywanych przez nie czynników rozwoju tych stosunków¹.

Państwa są najważniejszymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, ponieważ mają przewagę nad konkurentami w zakresie atrybutów geopolitycznych, ekonomicznych wojskowych i materialnych². Tylko one są w stanie zorganizować użycie przymusu na wielką skalę na wypadek wojny, zmobilizować opinię społeczną w duchu narodowej solidarności, jak również dokonywać redefinicji swojej suwerenności, np. poprzez afiliacje międzynarodowe. Dlatego też państwa odgrywają najbardziej dynamiczną rolę w systemach międzynarodowych³, a „stosunki

-
- 1 J. Kukułka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000.
 - 2 S. Bieliń, *Tożsamość uczestników stosunków międzynarodowych*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, R. Zięba, S. Bieliń, J. Zajac (red.), Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015, s. 164.
 - 3 Według K. Waltza kategoria systemu międzynarodowego warunkuje zachowania państw i pozwala na interpretowanie problemów stosunków międzynarodowych przez pryzmat wybranych przez badacza zasad, za: T. Pawłuszko, *Kategoria systemu międzynarodowego*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, R. Zięba, S. Bieliń,

międzypaństwowe mają charakter nadrzędny wobec stosunków między pozostałymi uczestnikami życia międzynarodowego, stwarzają dla nich ramy prawne i uwarunkowania rzeczowe oraz stanowią punkty odniesienia dla stosunków pozapaństwowych⁴.

Wiele istniejących definicji zależności opiera się na pojęciu współzależności. Według A. Gwiazdy zależność to „stan absolutnie asymetrycznej współzależności”⁵. R.O. Koothane i J.S. Nye w pracy *Potęga i współzależność* wskazują, że zależność oznacza sytuację, „gdy nasz stan determinują lub warunkują czynniki zewnętrzne”⁶. Często w literaturze przedmiotu pojęcie zależności nie jest definiowane wprost, a postrzegane w potocznym rozumieniu tego słowa lub utożsamiane z takimi pojęciami jak „oddziaływanie” lub „zmiana”⁷. Według Z.J. Pietrasia „oddziaływanie” lub „wpływ” to zdolność państwa, uczestnika stosunków międzynarodowych, do nakłonienia innych państw do określonego zachowania. W tym ujęciu państwo wywierające wpływ dąży do zmiany polityki wewnętrznej lub zagranicznej innego państwa, które jest przedmiotem tego wpływu⁸. Wpływ ten może być wywierany zarówno na płaszczyźnie ekonomicznej, dyplomatycznej i ideologicznej, jak i wojskowej, a jego przedmiotem mogą być także wybrane elementy państwa, np. określone grupy społeczne, instytucje itd.

Znaczenie, formy i pojmowanie zależności w stosunkach międzynarodowych uległy znacznemu przeobrażeniu. W okresie przedwestfalskim⁹, cechującym się prymatem cesarza i papieża nad europejskimi władcami, istotną rolę odgrywały zależności zarówno na poziomie ponad-, jak i subpaństwowym. Wzrost znaczenia państw i ich interesów narodowych spowodował, że dążyły one do „całowładności i samowładności” na swoim terytorium¹⁰. Charakterystyczną cechą polityki państw europejskich w tym okresie stała się polityka kolonialna, rozumiana jako podbijanie, zabór, uzależnianie i eksploatacja krajów zamorskich¹¹. W okresie

J. Zając (red.), Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015, s. 271.

4 J. Kukułka, *Problemy teorii stosunków międzynarodowych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 36.

5 A. Gwiazda, *Międzynarodowa współzależność ekonomiczna we współczesnym świecie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 12–13.

6 A. Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 22.

7 D.A. Baldwin, *Interdependence and Power: A Conceptual Analysis*, „International Organization” 1980, vol. 34, no. 4, s. 476.

8 Z.J. Pietraś, *Polityka zagraniczna państwa*, [w:] *Współczesne stosunki międzynarodowe*, T. Łoś-Nowak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997, s. 62.

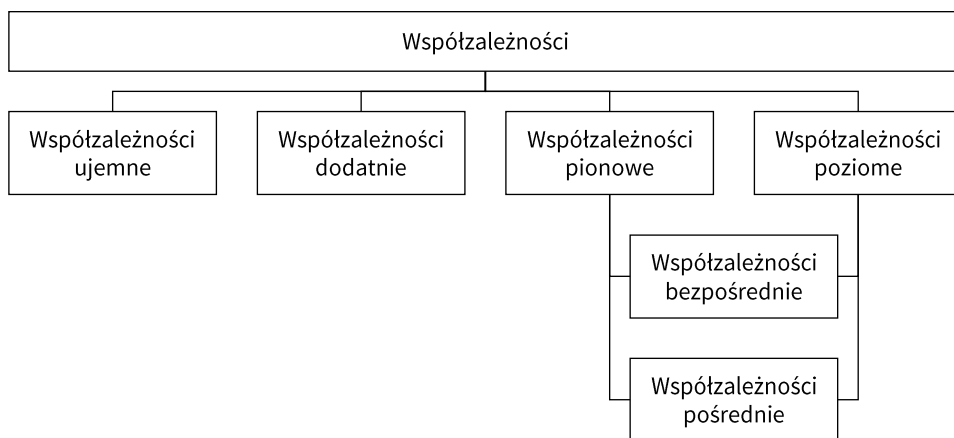
9 Okres przedwestfalski obejmuje czasy od starożytności do podpisania traktatu westfalskiego w 1648 r., kończącego wojnę trzydziestoletnią, wraz z którym pojawiła się idea suwerenności państw europejskich.

10 L. Ehrlich, *Prawo narodów*, Księgarnia Stefana Kamieńskiego, Kraków 1948, s. 104, za: A. Szeptycki, *op. cit.*, s. 27.

11 J. Kieniewicz, *Od ekspansji do dominacji. Próba teorii kolonializmu*, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 1986.

„zimnej wojny” formalną kontrolę posiadłości kolonialnych zastąpiły zależności o charakterze post- czy neokolonialnym¹². Rosnące znaczenie USA i ZSSR zapoczątkowało budowę zależności ogniskujących się wokół tych dwóch państw.

Rozpad struktur ładu bipolarnego, upowszechnianie się systemów demokratycznych oraz postępujące procesy globalizacji spowodowały, że współcześnie bardziej użyteczną kategorią analityczną od zależności stała się współzależność¹³. Według J. Kukułki współzależności można podzielić na ujemne, dodatnie oraz pionowe i poziome (rys. 1). Asymetryczna współzależność ujemna państwa w sferze materialnej sprawia, że jest ono bardziej wrażliwe na naciski i sankcje ekonomiczne, stosowane przez państwa, które cechuje asymetryczna współzależność dodatnia.

Rysunek 1. Zasadnicze typy współzależności w stosunkach międzynarodowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Kukułka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000, s. 238.

Współzależności pionowe bezpośrednie są typowe dla państw, których wzajemne relacje cechuje daleko idąca asymetria oraz tendencje do podporządkowania i dominacji. Pośredni charakter współzależności te przyjmują w warunkach wzrostu znaczenia organizacji i instytucji międzynarodowych i możliwości wywierania za ich pośrednictwem wpływu na państwa. Współzależności poziome bezpośrednie odnoszą się zazwyczaj do państw sąsiadujących ze sobą lub państw zlokalizowanych w tym samym regionie. Z kolei współzależności poziome pośrednie dotyczą powiązanych ze sobą zjawisk lub procesów, np. postępującej integracji jednych regionów i dezintegracji innych¹⁴.

¹² M. Lasoń, *Dekolonizacja i Ruch Państw Niezaangażowanych*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, E. Cziomer (red.), Krakowska Szkoła Wyższa im. A.F. Modrzewskiego, Kraków 2008, s. 153.

¹³ A. Szeptycki, *op. cit.*, s. 35.

¹⁴ J. Kukułka, *Teoria stosunków...*, s. 238.